

**ЗОЛОТА
ПЕДАГОГІЧНА
СКАРБНИЦЯ**

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
педагогічних
технологій
та інновацій

Харків
Видавнича група «Основа»
2012

УДК 37.02
ББК 74.202
Е61

Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій
Е61 / Автор-укладач Н. П. Наволокова. — Х.: Вид. група «Основа», 2012. — 176 с. — (Серія «Золота педагогічна скарбниця»).

ISBN 978-611-00-0031-4.

У посібнику в зручній та локанічній формі представлені характеристика різноманітних педагогічних технологій, рекомендації щодо їх практичного використання, сучасні підходи до проектування уроку, глосарій та ін.

Для директорів, заступників директорів шкіл, методистів та широкого педагогічного загалу.

УДК 37.02
ББК 74.202

Навчальне видання

Серія «Золота педагогічна скарбниця»

НАВОЛОКОВА Надія Петрівна

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІННОВАЦІЙ

Навчально-методичний посібник

Головний редактор *В. М. Андрєєва*
Редактор *Ю. М. Афанасенко*
Технічний редактор *О. В. Лебедєва*
Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друку 25.12.2008. Формат 60×90/16.
Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 11,00. Зам. № 9-01/19-05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»
61001 м. Харків, вул. Плеханівська, 66
тел. (057) 731-96-33
e-mail: office@osnova.com.ua

Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

ISBN 978-611-00-0031-4

© Наволокова Н. П., Андрєєва В. М.,
Григораш В. В., Вердіна С. В.,
Панченко А. Г., Житник Б. О.,
Садкіна В. І., Фідря О. Г., 2009
© ТОВ «Видавнича група «Основа», 2012

ЗМІСТ

Передмова	4
Розділ 1	
ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ	5
Розділ 2	
ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	18
Технологія традиційного навчання	18
Технологія проблемного навчання	20
Ігрові технології навчання	30
Технологія особистісно орієнтованого навчання	33
Особливості методики	36
Технологія розвивального навчання	37
Система розвивального навчання Л. В. Занкова	43
Технологія розвивального навчання Д. Б. Ельконіна — В. В. Давидова	44
Технологія колективного способу навчання	51
Технологія розвитку критичного мислення	57
Технологія програмованого навчання	64
Технологія інтерактивного навчання	71
Проектна технологія	78
Технологія модульного навчання	83
Технологія колективного творчого виховання	93
Розділ 3	
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОЕКТУВАННЯ УРОКУ	96
Розділ 4	
МЕТОДИ, ПРИЙОМИ ТА ФОРМИ НАВЧАННЯ	146
Література	172
Тезаурус	173

ПЕРЕДМОВА

Сучасна педагогіка (і теоретична, і практична) характеризується переосмисленням й зміною багатьох поглядів і підходів, відмовою від деяких усталених традицій та стереотипів. Сьогодення потребує від педагога-практика високого професіоналізму, володіння сучасними технологіями навчання і виховання, бажання та вміння постійно вчитися й самовдосконалюватися, творчого підходу з одного боку й деякої прагматичності та раціоналізму з іншого. Та іноді ми відчуваємо, що не встигаємо за величезним потоком інформації, не завжди можемо знайти необхідну літературу. А для адміністратора школи, який є наставником і навіть взірцем для вчителів, особливо важливо відчувати тенденції інноваційних змін у системі освіти, розуміти сутність й особливості педагогічних технологій, вміння аналізувати й оцінювати ефективність їх використання, володіти сучасною фаховою термінологією та ін.

Тому автором здійснено першу спробу створити лаконічний, зрозумілий й досить розлогий за змістом довідник з педагогічних технологій та інновацій для широкого кола педагогів-практиків. В основному використані книги, що вийшли друком у ВГ «Основа», авторам яких висловлюємо щиро вдячність. Перелік джерел наведено в кінці посібника.

У першому та другому розділах цього посібника представлені визначення поняття «педагогічна технологія», їх класифікація, а головне, описи та аналіз найбільш відомих технологій та моделей навчання. У третьому розділі надані практичні рекомендації щодо проектування уроку та його окремих етапів. Розділ четвертий містить інформацію щодо форм, методів і прийомів навчання із великою кількістю прикладів з практики тощо.

Сподіваємось, що Ви оціните переваги цього посібника, його необхідність та зручність й він стане надійним помічником у Вашій професійній діяльності.

Редакція

Розділ 1. ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Коли копаєш криницю, роботу починаєш не з глибокого дна: спочатку широко розкидаєш поверхневий шар, відкидаєш землю, лопата за лопатою, не знаючи, що там нижче, скільки переплутаного коріння, які перешкоди і нестачі, скільки обтяжливих, закопаних іншими і тобою, забутих каменів та різних твердих предметів.

Януш Корчак

- ✓ **Ознаки та структура педагогічної технології**
- ✓ **Педагогічна діяльність**
- ✓ **Класифікація педагогічних технологій**
- ✓ **Опис та аналіз педагогічний технологій**

ПОНЯТТЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

Для сучасної освіти характерним є пошук нових педагогічних можливостей, що пов'язано насамперед з відмовою від традиційного навчання та виховання, з ідеєю цілісності педагогічного процесу як системи, що спирається на теорії загальнолюдських цінностей, гуманізації, особистісно-орієнтованого підходу, пріоритету суб'єкт-суб'єктних відносин. У педагогіці та психології все частіше й частіше вживаються поняття «технологія», «педагогічна технологія», «технологія навчання», «технологія виховання», «технологія розвитку особистості», «технологія розвитку колективної творчої особистості» тощо.

Ідея технологізації навчання не є новою. Ще Я. А. Коменський відстоював технологізацію навчання. Він закликав до того, щоб навчання стало «механічним» (тобто «технологічним»), прагнув відшукати такий порядок навчання, який неминуче приводив би до позитивних результатів. Я. А. Коменський писав: «Для дидактичної машини необхідно відшукати:

- 1) чітко постановлені цілі;
- 2) засоби, точно пристосовані для досягнення цих цілей;
- 3) конкретні правила, як користуватися цими засобами, щоб було неможливим не досягнути мети».

Від часів Коменського в педагогіці було чимало спроб зробити навчання схожим на добре налагоджений механізм. Пізніше уявлення про технологізацію навчання суттєво доповнювалися і конкретизувалися. Особливо ідея технологізації навчання

актуалізувалася з впровадженням досягнень технічного прогресу в різні сфери теоретичної і практичної діяльності.

А. С. Макаренко у своїй всесвітньо відомій «Педагогічній поемі» писав, що «наше педагогічне виробництво ніколи не будувалось на технологічній логіці, а завжди на логіці моральної проповіді». Він вважав, що саме тому у нас просто відсутні усі важливі відділи педагогічного виробництва.

Масове впровадження технологій навчання дослідники відносять до початку 60-х рр. ХХ століття і пов'язують його з реформуванням спочатку американської, а згодом і європейської школи. До найвидатніших авторів сучасних педагогічних технологій за кордоном відносяться Дж. Керрол, Б. Блум, Д. Брунер, Г. Гейс, В. Коскареллі та ін. Вітчизняну теорію та практику здійснення технологічних підходів до навчання відображено в наукових працях П. Я. Гальперина, Н. Ф. Талізінної, Ю. К. Бабанського, П. М. Ердієва, В. П. Беспалько, М. В. Кларіна та ін.

Сучасні педагогічні технології охоплюють коло теоретичних та практичних питань керування, організації навчального процесу, методів та засобів навчання. Своїм походженням вони зобов'язані реалізації педотехнічних ідей, які висловлювали на межі ХХ ст. засновники прагматичної психології та педагогіки (І. Джеймс, Д. Дьюї, С. Холл, Р. Торндайк), представники «індустріальної педагогіки» (Ф. Тейлор, Ф. Гільберт). Науково-технічна революція, яка торкнулася всіх галузей науки, техніки, суспільного життя, освіти, наповнює педагогіку новим змістом.

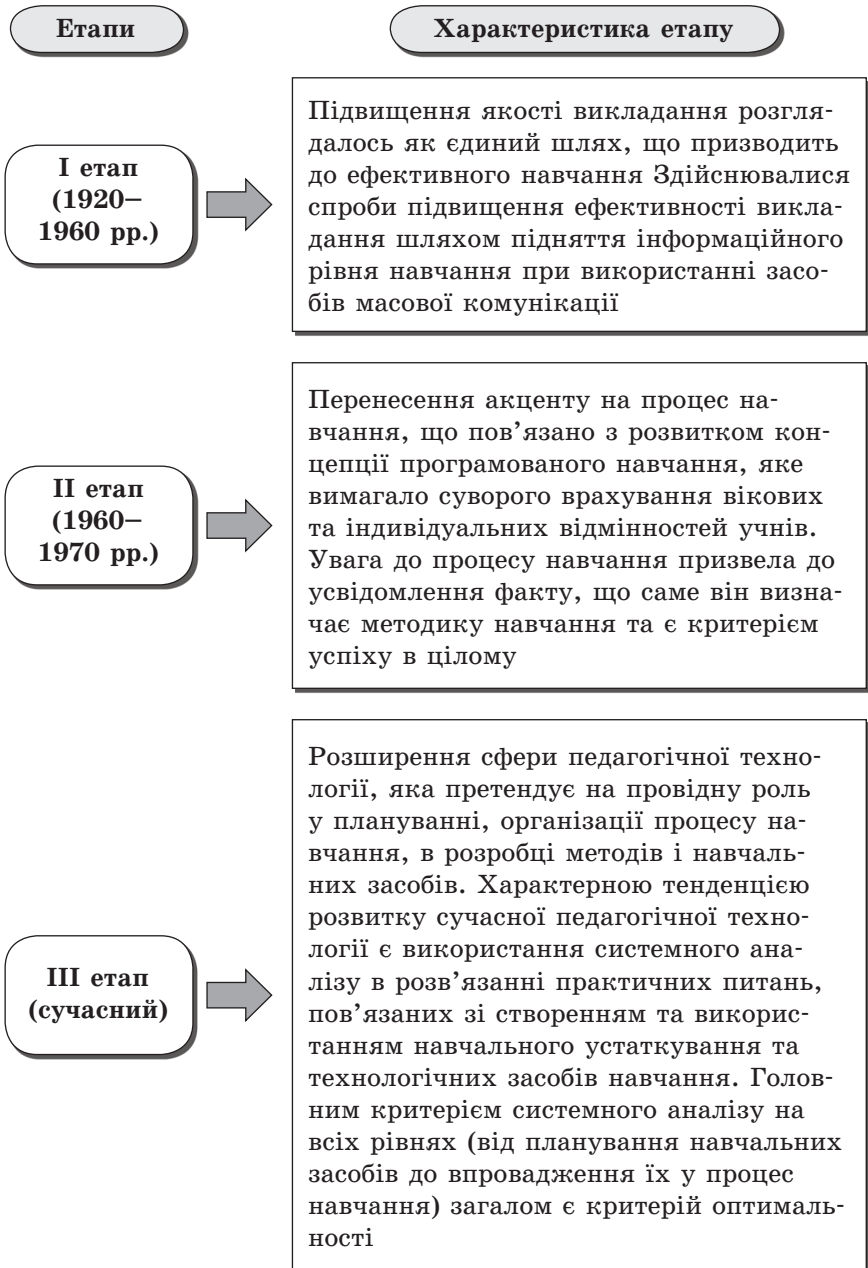
Розвиток педагогічних технологій у світовому освітньому просторі можна умовно розділити на три етапи, кожен із яких характеризується перевагою тієї чи іншої тенденції (*див. схему 1.1*).

Поняття «педагогічна технологія» нині має понад триста визначень, залежно від того, як науковці уявляють структуру й складові навчально-виховного процесу.

Технологія — грецьке слово за походженням (*tehne* — «мистецтво», «ремесло», «наука», *logos* — «поняття», «вчення») — форма реалізації людського інтелекту, сфокусованого на розв'язанні суттєвих проблем буття. У словниках іншомовних слів: технологія — «сукупність знань про способи й засоби здійснення виробничих процесів».

Тривалий час термін «технологія» залишався за межами понятійного апарату педагогіки, відносився до технократичної мови. Хоча його буквальне значення («вчення про майстерність») не суперечить завданням педагогіки: опису, поясненню, прогнозуванню, проектуванню педагогічних процесів. У наш час поняття

Схема 1.1. Етапи розвитку педагогічної технології

**Схема 1.2. Хронологія введення в педагогіку
поняття «технологія»**

**Пер-
ший період
(40-ві —
середина
50-х рр.
XX ст.)**

Характеризується появою в школі різноманітних технічних засобів подання інформації — запису і відтворення звуку і проекції зображень, об'єднання поняттям «аудіовізуальні засоби»: магнітофони, програвачі, проектори і телевізори. Термін «технологія навчання» означав застосування досягнень інженерної думки в навчальному процесі

**Другий
період
(середина
50-х —
60-х рр.
XX ст.)**

Характеризується виникненням програмованого навчання. Були розроблені аудіовізуальні засоби, призначені для навчальної мети: засоби зворотного зв'язку, електронні класи, навчальні машини, лінгафонні кабінети, тренажери тощо. На відміну від терміна «технологія навчання», тотожного поняттю ТЗН (технічні засоби навчання), під «технологією навчання і освіти» мали на увазі науковий опис (сукупність засобів і методів) педагогічного процесу, що неминуче приводить до запланованого результату

**Третій
період
(70-ті рр.
XX ст.)**

Характеризується трьома особливостями:
1) Розширенням бази педагогічної технології. Фундамент педагогічної технології складають інформатика, теорія телекомунікацій, педагогічна кваліметрія, системний аналіз і педагогічні науки (психологія навчання, теорія керування пізнавальною діяльністю, організація навчального процесу, наукова організація педагогічної праці).
2) Зміненням методичної основи. Здійснюється перехід від вербального до аудіовізуального навчання.
3) Здійсненням підготовки професіональних педагогів-технологів

**Четвер-
тий етап
(80-ті —
90-ті роки
XX ст.)**

Характеризується створенням комп'ютерних лабораторій і дисплейних класів; зростанням кількості та якості педагогічних програмних засобів; використанням інтерактивних технологій в освіті

«педагогічна технологія» стійко увійшло в педагогічний лексикон. Проте в його розумінні та вживанні існують великі різнотлумачення.

- Педагогічна технологія — сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і компанування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу (*Б. П. Лихачов*).
- Педагогічна технологія — це змістовна техніка реалізації навчального процесу (*В. П. Беспалько*).
- Педагогічна технологія — це опис процесу досягнення запланованих результатів (*І. П. Волков*).
- Педагогічна технологія — це продумана в усіх деталях модель спільної педагогічної діяльності з проектування, організації та проведення навчального процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для учнів і вчителя (*В. М. Монахов*).
- Педагогічна технологія — це системний метод створення, застосування й визначення всього процесу викладання та засвоєння знань із урахуванням технічних та людських ресурсів та їхньої взаємодії, що ставить своїм завданням оптимізацію форм освіти (*ЮНЕСКО*).
- Педагогічна технологія означає системну сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів, які використовуються для досягнення педагогічних цілей (*М. В. Кларін*).

На думку Г. К. Селевка, поняття «педагогічна технологія» може бути представлено трьома аспектами:

1) науковим: педагогічні технології — частина педагогічної науки, що вивчає й розробляє цілі, зміст і методи навчання та проектувальних педагогічних процесів;

2) процесуально-описовим: опис (алгоритм) процесу, сукупність цілей, змісту, методів і засобів для досягнення планованих результатів навчання;

3) процесуально-діючим: здійснення технологічного (педагогічного) процесу, функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних педагогічних засобів.

Таким чином, він робить висновок про те, що педагогічна технологія функціонує і як наука, що досліджує найбільш раціональні шляхи навчання, і як система способів, принципів і регуляторів, що застосовуються у навчанні, і як реальний процес навчання.

Поняття «педагогічна технологія» в освітній практиці вживається на трьох ієрархічно супідрядних рівнях:

I. Загальнопедагогічний (загальнодидактичний) рівень: загальнопедагогічна (загальнодидактична, загальновиховна) технологія характеризує цілісний освітній процес у даному регіоні, навчальному закладі, на певному щаблі навчання. Тут педагогічна технологія синонімічна педагогічній системі: в неї включається сукупність цілей, змісту, засобів і методів навчання, алгоритм діяльності суб'єктів та об'єктів процесу.

II. Методичний (предметний) рівень: предметна педагогічна технологія вживається у значенні «часткова методика», тобто як сукупність методів і засобів для реалізації певного змісту навчання та виховання в межах одного предмета, класу, вчителя (методика викладання предметів, методика компенсуючого навчання, методика роботи вчителя, вихователя).

III. Локальний (модульний) рівень: локальна технологія є технологією окремих частин навчально-виховного процесу, вирішення часткових дидактичних і виховних завдань (технологія окремих видів діяльності, формування понять, виховання окремих особистісних якостей, технологія уроку, засвоєння нових знань, технологія повторення й контролю матеріалу, технологія самостійної роботи та ін.).

Слід розрізняти педагогічну технологію від методики навчання. Відмінність полягає в тому, що педагогічні технології вдається відтворювати й тиражувати і при цьому гарантувати високу якість навчально-виховного процесу або вирішення тих педагогічних завдань, які закладені в педагогічну технологію. Методики часто не гарантують належної якості.

Разом з тим методика може бути доведена до рівня технології. Наприклад, існує певна методика оцінювання знань. Якщо вона відповідає об'єктивності, надійності, валідності, то її можна назвати педагогічною технологією.

Педагогічна технологія нерозривно взаємопов'язана з педагогічною діяльністю. У педагогічній діяльності головними діючими особами є вчитель та дитина. Саме вони на кожному етапі педагогічної діяльності, взаємодіючи один з одним і колективом у цілому, спільно вирішують завдання виховання, навчання та розвитку.

Учитель, як суб'єкт діяльності, керує навчально-виховним процесом, забезпечує його освітній, виховний і розвивальний характер. Удосконалення педагогічної діяльності впливає на розвиток особистості вчителя та учня, оскільки зовнішня дія, як правило, справляє вплив на психічні процеси, які в свою чергу якісно змінюють діяльність, виводять її на рівень творчості.

Педагогічна технологія — один із спеціальних напрямків педагогічної науки (прикладна педагогіка), покликаний забезпечити

Схема 1.3. Основні ознаки педагогічної технології

досягнення певних завдань, підвищувати ефективність навчально-виховного рівня, гарантувати його високий рівень. Отже, організація різних видів педагогічної діяльності передбачає використання варіативних технологій на рівні творчості та майстерності. У сучасній дидактиці представлені найрізноманітніші технології, бо кожен автор і виконавець привносять в педагогічний процес щось своє індивідуальне.

Опис технологій передбачає розкриття всіх основних її характеристик, що робить можливим її відтворення.

Опис (та аналіз) педагогічної технології можна представити в такій структурі.

1. **Ідентифікація** даної педагогічної технології відповідно до прийнятої систематизації (класифікаційної системи).
2. **Назва технології**, яка відображає основні якості, принципову ідею, сутність системи навчання, яка застосовується і нарешті, — основний напрямок модернізації навчально-виховного процесу.

Схема 1.4. Структура педагогічної технології
(за Г. К. Селевком)

